

บทที่ 2

ปริทัศน์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้ศึกษา สรุปสาระสำคัญที่เป็นประโยชน์และนำเสนอ 5 หัวข้อดังนี้

1. ความหมาย จุดมุ่งหมายและประโยชน์ของการวิจัย
2. การวิจัยทางด้านอาหารและโภชนาการในประเทศไทย
3. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของบรรณารักษ์ผู้ปฏิบัติงานบริการสารนิเทศ ประกอบด้วย
  - บทบาทที่คาดหวัง
  - บทบาทที่ปฏิบัติจริง
  - บทบาทบรรณารักษ์
  - บทบาทบรรณารักษ์ต่อการวิจัย
4. บทบาทของห้องสมุดกับการวิจัย
5. บริการของห้องสมุดเพื่อช่วยการวิจัย

ความหมาย จุดมุ่งหมายและประโยชน์ของการวิจัย

ความหมายของการวิจัย

"การวิจัย" ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า "RESEARCH" อันหมายถึงการค้นหาสิ่งหนึ่งสิ่งใด ซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนแน่ใจ วิธีการนี้พัฒนามาจากระเบียบวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่ชาลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) ได้พัฒนาขึ้น ต่อมาจอห์น ดีวี่ (John Dewey) ได้พัฒนาขึ้นเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ประกอบด้วยขั้นตอนการศึกษาที่พัฒนามาจากวิธีหลักเหตุผลเชิงอนุมาน (Deductive Resoning) ของอริสโตเติล (Aristotle) และวิธีหลักเหตุผลเชิงอุปมาน (Inductive Resoning) ของฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon) กลับไปกลับมาหลาย ๆ ครั้งจนมั่นใจ จึงเป็นวิธีการให้ได้มาซึ่งความรู้ที่เชื่อถือได้ วิธีนี้เรียกว่า วิธีหาความรู้โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method)

ที่ประชุม Pan Pacific Science Congress ค.ศ. 1916 ณ สหรัฐอเมริกา ได้แยกความหมายของคำว่า "RESEARCH" ไว้ชัดเจนคือ

R ย่อมาจาก Recruitment และ Relationships หมายถึง การฝึกคนให้มีความรู้ รวมทั้งรวบรวมผู้มีความรู้และปฏิบัติงานร่วมกัน ติดต่อสัมพันธ์และประสานงานกัน

E ย่อมาจาก Education และ Efficiency หมายถึง ผู้วิจัยจะต้องมีการศึกษามีความรู้ และมีสมรรถภาพสูงในการวิจัย

S ย่อมาจาก Sciences และ Stimulation หมายถึง ศาสตร์ที่ต้องพิสูจน์เพื่อค้นหาความจริง และผู้วิจัยจะต้องมีพลังกระตุ้นในความคิดริเริ่มที่จะทำวิจัย

E ย่อมาจาก Evaluation และ Environment หมายถึง ผู้วิจัยจะต้องรู้จักการประเมินผล ดูว่ามีประโยชน์สมควรจะทำต่อไปหรือไม่ และต้องรู้จักใช้เครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ ในการวิจัย

A ย่อมาจาก Aim และ Attitude หมายถึง การมีจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายที่แน่นอน และมีทัศนคติที่จะต้องติดตามผลของการวิจัย

R ย่อมาจาก Result หมายถึง ผลของการวิจัยที่ได้มาจะเป็นผลทางไหนก็ตาม ผู้วิจัยจะต้องยอมรับผลของการวิจัยนั้นอย่างคหฤ เพราะเป็นผลที่ได้มาจากการค้นคว้าอย่างมีระบบ

C ย่อมาจาก Curiosity หมายถึง ผู้วิจัยจะต้องมีความอยากรู้อยากเห็น มีความสนใจ และชวนชววยในงานวิจัยอยู่ตลอดเวลา แม้ว่าความอยากรู้นั้นจะเป็นเพียงสิ่งเล็กน้อยก็ตาม

H ย่อมาจาก Horizon หมายถึง เมื่อผลการวิจัยปรากฏมาแล้ว ย่อมทำให้ทราบและเข้าใจในปัญหาเหล่านั้น ได้เหมือนกับเกิดแสงสว่างขึ้น แต่ถ้ายังไม่เกิดแสงสว่าง ผู้วิจัยจะต้องดำเนินการต่อไป จนกว่าจะพบแสงสว่าง (อ้างถึงในพุทธศาสตร์, 2527)

จากความหมายของคำต่าง ๆ รวมทั้งวิธีการ ได้มาซึ่งความรู้ที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมด จึงมีผู้สรุปความหมายของการวิจัยได้มากมาย เช่น

จุมพล สวัสดิยากร (2520) อธิบายว่า เป็นกระบวนการในการค้นหาความจริง (Reliable knowledge) เพื่อที่จะนำมาช่วยแก้ปัญหาหรือตัดสินใจอย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะที่ ประภาวดี สืบสนธิ (2530) อธิบายว่า เป็นกระบวนการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลอย่างมีระบบและมีแบบแผนเพื่อแก้ปัญหา

ฝ่ายวิจัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2518) อธิบายว่า เป็นการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ที่ทำให้เกิดความก้าวหน้าทางวิชาการ หรือทำให้เกิดประโยชน์ในทางปฏิบัติด้วยกระบวนการอันเป็นที่ยอมรับในแต่ละสาขาวิชา และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (2525) อธิบายว่า การวิจัยเป็นการศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์หรือทดลองอย่างมีระบบโดยอาศัยอุปกรณ์หรือวิธีการเพื่อให้พบข้อเท็จจริงหรือหลักการเพื่อนำไปใช้ในการตั้งกฎ ทฤษฎีหรือแนวทางในการปฏิบัติ

สำหรับในทัศนะของบุคคลในวงการสาธารณสุข

Abdellah (1971) ชี้ว่า การวิจัยเป็นกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาคำตอบของคำถามที่ตั้งขึ้นอย่างถูกต้อง เชื่อถือได้ และคำตอบนี้ต้องเป็นความรู้ใหม่ ในขณะที่ Treece และ Treece (1973) ชี้ในรายละเอียดว่า การวิจัยเป็นการค้นหาคำตอบของคำถามด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ และการตอบคำถามนี้จำเป็นจะต้องมีการรวบรวมข้อมูลซึ่งได้จากการสังเกตหรือจากการทดลอง

สำหรับนักวิจัยชาวไทย ได้แก่ จรัส สุวรรณเวลา และคนอื่น ๆ (2529) กล่าวถึงการวิจัยว่า เป็นกระบวนการที่ใช้เหตุผลหาข้อเท็จจริงหรือกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ แล้วใช้ข้อเท็จจริงหรือกฎเกณฑ์ธรรมชาติเหล่านั้นมาใช้ในการแก้ปัญหา รวมทั้งการวิเคราะห์ประเมินผลที่เกิดขึ้นภายหลังการแก้ปัญหาแล้วว่าถูกต้องมากน้อยเพียงใด ในขณะที่ รำไพ สุขสวัสดิ์ ณ อยุธยา (2526) กล่าวถึงการวิจัยอย่างกว้าง ๆ ว่า เป็นการศึกษาเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ใหม่ ดังนั้นจึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการทำวิจัยอย่างสม่ำเสมอในวิทยาการทุกสาขาวิชา

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การวิจัยหมายถึง กระบวนการศึกษาค้นคว้าหาข้อเท็จจริงอย่างมีระบบและด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ใหม่ที่สามารถใช้ประโยชน์ได้

จุดมุ่งหมายของการวิจัย

อารี วัลยะเสวี (2523) ได้กล่าวถึงเป้าหมายของการวิจัยทางวิทยาศาสตร์การแพทย์โดยจำแนกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. การวิจัยเพื่อแก้ปัญหาสุขภาพ เป็นการศึกษาที่เน้นในการนำเอาข้อมูลต่าง ๆ จากการศึกษาเพื่อประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหา โดยมีขั้นตอนดังนี้

- 1.1 ประมวลปัญหาสุขภาพและจัดอันดับความสำคัญ
- 1.2 หาสาเหตุของปัญหาและความสัมพันธ์กับปัจจัยอื่น

1.3 กำหนดรูปแบบของโครงการและการวางแผนในการปฏิบัติ

1.4 ดำเนินการศึกษา

2. การวิจัยเพื่อหาความรู้ใหม่ ๆ เป็นการวิจัยที่ได้กระทำกันอยู่ตลอดเวลา การวิจัยเพื่อหาความรู้ใหม่ ๆ นี้ ยังคงมีความจำเป็นอยู่หลายประการคือ

2.1 ผลของการวิจัย อาจไม่ได้นำผลมาใช้ทันทีอย่างการวิจัยเพื่อแก้ปัญหา แต่จะสามารถนำมาใช้ประโยชน์อื่น ๆ ได้อย่างกว้างขวาง

2.2 การวิจัยวิทยาศาสตร์ขั้นพื้นฐานหลายอย่าง ทำให้เกิดการค้นพบทางด้านเทคโนโลยีติดตามมามากมาย ซึ่งประโยชน์ที่ได้เป็นผลทางอ้อมร่วมไปด้วย

2.3 การวิจัยเพื่อหาความรู้ใหม่ มีประโยชน์ทางด้านพัฒนาวิชาการ ทำให้มีการคิดและค้นคว้าอยู่เสมอ

3. การวิจัยเพื่อเรียนรู้ เป็นที่ยอมรับกันว่าการวิจัยนั้น เป็นการฝึกนักศึกษาให้เป็นผู้ที่มีความคิดอย่างมีหลักมีผลตามหลักวิทยาศาสตร์ (Scientific Thinking) รู้จักวิธีหา และวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อใช้ประกอบการพิจารณาปัญหาต่าง ๆ ดังนั้นในการศึกษาโดยเฉพาะระดับบัณฑิตศึกษา จึงจำเป็นต้องจัดให้นักศึกษามีประสบการณ์ในการวิจัยเพื่อเรียนรู้วิธีดำเนินการวิจัยร่วมไปด้วย

ประโยชน์ของการวิจัย

ประโยชน์ของการวิจัยจะมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับว่า ข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูล การร่วมมือของผู้ให้ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการให้ความหมายข้อมูล มีความน่าเชื่อถือและเที่ยงตรงมากน้อยเพียงใด แต่โดยทั่ว ๆ ไปการวิจัยมีประโยชน์ดังนี้

1. นำไปสู่วิทยาการใหม่ ๆ ทั้งทางด้านทฤษฎีและปฏิบัติ
2. ช่วยให้เห็นใจปรากฏการณ์ และพฤติกรรมต่าง ๆ ดีขึ้น
3. นำมาใช้แก้ปัญหาได้ถูกต้องและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นกว่าการคาดคะเนแบบสามัญสำนึก
4. นำมาใช้ประโยชน์ในการวางแผน และการกำหนดนโยบายในระดับต่าง ๆ
5. ตอบข้อคำถามที่ยังคลุมเคลือให้กระจ่างยิ่งขึ้น (ชญาดา ศิริภิรมย์, 2529)
6. กระตุ้นในคนสนใจงานวิจัยยิ่งขึ้น ทั้งการใช้และการทำวิจัย (ชินวาท สุนทรสීමะ, 2515)

การวิจัยทางด้านอาหารและโภชนาการในประเทศไทย

การศึกษาและค้นคว้าทางโภชนาการในประเทศไทยเริ่มต้นมาตั้งแต่ พ.ศ. 2473 และอยู่ในระยะต้นตัวเมื่อ พ.ศ. 2502 จากการสำรวจภาวะโภชนาการพบว่า อาหารที่คนไทยส่วนมากบริโภคเป็นอาหารที่ไม่ได้สัดส่วนถูกต้องนัก เพราะบุคคลส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ทางโภชนาการและอนามัย

จากการสำรวจของคณะแพทย์และโภชนาการทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ตลอดจนบุคคลในองค์การสหประชาชาติที่เกี่ยวข้องทำร่วมกับกรมอนามัย และองค์การต่างประเทศ เช่น ICNND (Interdepartmental Committee on Nutrition for National Defense) ได้พบสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาโภชนาการในประเทศไทยในขณะนั้นคือ

1. การขาดแคลนอาหาร ได้แก่

1.1 อาหารไม่เพียงพอ เนื่องจากภูมิประเทศกั้นดาร ประชากรขาดความรู้ทางเกษตรและชลประทาน ขาดความรู้เรื่องการถนอมอาหาร ขาดความสนใจในการผลิตอาหารและการคมนาคมไม่สะดวก

1.2 ไม่มีเงินซื้ออาหาร เนื่องจาก ความยากจน และการใช้เงินหมดไปทางอื่นที่ไม่จำเป็น

2. การขาดความรู้ทางโภชนาการ ได้แก่

2.1 ไม่ซื้ออาหารที่มีประโยชน์มากนัก เนื่องจากประชากรขาดความรู้ ไม่สนใจในเรื่องการกิน ตลอดจนมีความเชื่อที่ผิด เช่น เชื่อว่าเป็นของแสลง เป็นต้น

2.2 ซื้ออาหารที่มีคุณค่าแต่ไม่ได้ประโยชน์เต็มที่ เนื่องจากประชากรขาดความรู้ในการประกอบอาหาร มีนิสัยการบริโภคที่ไม่เหมาะสม และละเลยต่อหลักสุขาภิบาลของอาหาร

3. ร่างกายมีโรคภัยไข้เจ็บ อันเนื่องมาจากร่างกายไม่สมบูรณ์ อนามัยส่วนบุคคลไม่ดี มีโรค เช่น โรคพยาธิ ลำไส้

สำหรับแนวทางในการแก้ปัญหาเหล่านั้นคือ 1) เพิ่มการผลิตอาหาร โดยให้การศึกษาและความช่วยเหลือแก่พลเมืองในท้องที่มีปัญหาในเรื่องการชลประทาน การเพาะปลูกผักและผลไม้ การเลี้ยงปลา โดยไม่ต้องลงทุนลงแรงอย่างมากมาย 2) ให้ความรู้ทางด้านโภชนาการ และ 3) มีการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บและรักษาสุขภาพอนามัย

จากแนวทางในการแก้ปัญหาทั้ง 3 ประการ ยังไม่เพียงพอต่อการแก้ปัญหาโภชนาการของชาติ จำเป็นจะต้องใช้มาตรการพิเศษในการดำเนินงานโภชนาการ คือ

1. แผนพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ ต้องรวมเป้าหมายของการพัฒนาอาหารและโภชนาการ ไว้อย่างชัดเจน โดยมีเจ้าหน้าที่ทางโภชนาการร่วมในการวางแผน
2. ในแต่ละส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับอาหารและโภชนาการ ต้องมีหน่วยงานซึ่งมีเจ้าหน้าที่อาหารและโภชนาการดำเนินงานเฉพาะด้านนี้เป็นประจำ
3. มีงบประมาณและบุคลากรสำหรับผลิตโภชนาการ ให้การศึกษาประจำการทางด้านอาหารและโภชนาการ
4. ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับอาหารและการเกษตรในระดับต่าง ๆ ต้องประสานงานกัน เพื่อรวมกำลังและเล็งการทำงานซ้ำ (อมร นนทสุด, 2512)

แผนอาหารและโภชนาการแห่งชาติ ตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 (2520-2524)

นโยบายอาหารและโภชนาการแห่งชาติจำเป็นต้องจัดให้ดีขึ้นเพื่อเป็นเครื่องประกันว่า ประชากรทุกคนภายในประเทศจะมีอาหารสนองความต้องการอย่างเพียงพอในราคาที่ยุติธรรม มนุษย์ทุกคนในสังคมย่อมมีความต้องการอาหารเพื่อโภชนาการที่ถูกต้อง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องเข้าใจถึงความสำคัญของอาหารและโภชนาการที่มีต่อสุขภาพเพื่อเสริมสร้างรากฐานสำหรับการพัฒนา สมรรถภาพและประสิทธิภาพของประชาชน

การจัดทำแผนพัฒนาอาหารและโภชนาการ เป็นงานที่มีขอบเขตกว้างขวาง เกี่ยวข้องกับงานอื่น ๆ เช่น การสาธารณสุข การเกษตร การศึกษา การเศรษฐกิจและสังคม ดังนั้นจึงมีคณะทำงาน ซึ่งประกอบด้วยบุคลากรจากกระทรวงสาธารณสุข จากคณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กระทรวงศึกษาธิการ ฯลฯ ช่วยกันรวบรวม ศึกษา และวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัญหาโภชนาการที่แท้จริงของประเทศ และนำมาใช้เป็นแนวทางพื้นฐานในการจัดวางแผนงานอาหารและโภชนาการ และบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 เป็นต้นมา (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2520)

คณะทำงานดังกล่าวนอกจากจะดำเนินการรวบรวมข้อมูล จัดอันดับความสำคัญของปัญหา ตั้งเป้าหมาย วางวิธีการแก้ไขปัญหา และค้นคว้าวิจัยเพิ่มเติมแล้ว ยังได้เสนอให้จัดตั้งสถาบันวิจัย โภชนาการขึ้นในมหาวิทยาลัยมหิดล เนื่องจากมหาวิทยาลัยมีชุมชนต่าง ๆ พร้อมมูล ซึ่งได้แก่ คณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลรามาธิบดี คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล คณะสาธารณสุขศาสตร์

คณะเวชศาสตร์เขตร้อน คณะวิทยาศาสตร์ ฯลฯ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เป็นแหล่งสนับสนุนงานตามแผนอาหารและโภชนาการแห่งชาติต่อไป โดยเฉพาะด้านการวิจัยต่าง ๆ อันจะนำมาใช้ปรับปรุงแก้ไขปัญหาโภชนาการของประเทศ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า งานวิจัยทางด้านอาหารและโภชนาการได้เริ่มอย่างจริงจังใน พ.ศ. 2522 หรือประมาณกลางแผนฯ ฉบับที่ 4

ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 รัฐมนตรีโยบายที่จะส่งเสริมภาวะโภชนาการ และมุ่งแก้ปัญหาในกลุ่มทารก เด็กก่อนวัยเรียน (อายุต่ำกว่า 5 ปี) และหญิงตั้งครรภ์และให้นมบุตร ดังนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายดังกล่าว สถาบันวิจัยโภชนาการ และคณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดีได้ร่วมกันวิจัยเชิงปฏิบัติการที่สำคัญคือ โครงการพัฒนาสุขภาพอนามัย โภชนาการและกำลังคนระดับหมู่บ้าน (โครงการหนองไฮ), โครงการผลิตและกระจายอาหารเสริมในระดับตำบลและหมู่บ้าน (โครงการอาหารเสริม), โครงการศึกษาเรื่องโรคโลหิตจางในหญิงตั้งครรภ์ (โครงการโลหิตจางในคนท้อง) เป็นต้น โครงการเหล่านี้อาศัยกลวิธีนำเข้าสู่ชุมชน โดยอาศัยกิจกรรมซึ่งชุมชนสะท้อนว่าเป็นปัญหา และช่วยแก้ปัญหานั้นให้ลุล่วงจนได้รับความเชื่อถือ ตามด้วยการผสมผสานงานใน 4 หลักการ คือ การพัฒนาสุขภาพ โภชนาการ เพิ่มผลผลิตทางการเกษตร และเพิ่มรายได้ ทำให้เกิดผลลัพธ์คือ การพัฒนาสุขภาพอนามัย โภชนาการซึ่งเน้นเรื่องน้ำนมแม่และการผลิตอาหารเสริมในระดับชุมชนจากข้าว ถั่วและงา เป็นแกนหลักของการดำเนินงาน และผสมผสานกับการนำเทคโนโลยีเข้าไปเพิ่มผลผลิตและรายได้แก่ชาวบ้านให้สอดคล้องกับสภาพและทันกับความต้องการ ทำให้สามารถยกระดับความเป็นอยู่ของทั้งชุมชนให้ดีขึ้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาวะโภชนาการของกลุ่มเป้าหมายสำคัญคือ เด็กทารกและเด็กวัยก่อนเรียนมีการปรับปรุงขึ้น และที่สำคัญคือ ผลงานวิจัยส่วนนี้ได้รับการนำไปประยุกต์เป็นแผนการดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาโภชนาการของประเทศในระยะต่อมา (มหาวิทยาลัยมหิดล, สถาบันวิจัยโภชนาการ, 2530)

ส่วนสถาบันคีนคี่าและนิคมผลิตภัณฑ์อาหาร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้มีการวิจัยที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 เช่นกันคือ มีการศึกษาถึงคุณค่าทางโภชนาการของวัตถุดิบแต่ละชนิด เช่น ถั่วเหลือง แป้งข้าวโพด เห็ด และผลไม้ต่าง ๆ เพื่อนำมาผลิตเป็นอาหารเพื่อแก้ไขปัญหาด้านโภชนาการ นอกจากนั้นได้นำผลผลิตทางการเกษตรในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์เพื่อปรับปรุงทางด้านเศรษฐกิจของประชาชน เช่น ศึกษาการทำไวน์ น้ำผลไม้จากผลไม้ต่าง ๆ ที่มีในท้องถิ่น ศึกษาการใช้กากถั่วเหลืองทำเต้าเจี้ยว เต้าหู้ยี้ และซีอิ้ว หรือศึกษาการใช้วัตถุดิบที่เหมาะสม ราคาถูกมาทำไส้กรอกที่มีคุณค่าทางโภชนาการสูง ฯลฯ เป็นต้น ผลการวิจัยสามารถนำไปแก้ไขปัญหาด้านโภชนาการ

ของประเทศ และสามารถนำไปเป็นแนวทางปฏิบัติอันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ผลิตและผู้บริโภคต่อไป (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2521)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่างานวิจัยทางอาหารและโภชนาการในแผนฯ 4 นี้ เป็นไปอย่างกว้างขวาง ทั้งทางด้านการศึกษาวิเคราะห์อาหาร ชีวเคมี และโภชนาการชุมชน โดยมีทั้งการวิจัยในระดับพื้นฐาน ประยุกต์ และเชิงปฏิบัติการ

ผลการดำเนินงานเมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 ปรากฏว่า การดำเนินงานมีปัญหา มากมาย โดยเฉพาะการดำเนินงานแบบผสมผสานเบ็ดเสร็จของ 4 กระทรวงหลัก อันได้แก่ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงมหาดไทย ทำให้แผนไม่ประสบผลตามความคาดหมายที่วางไว้ จากการวิเคราะห์แผนพบว่า เนื่องจากการแก้ปัญหาเป็นไปในลักษณะที่รัฐบาลต้องหยิบยื่นให้ หรือโดยการทุ่มเทงบประมาณ เป็นเหตุให้มีการ สิ้นเปลืองได้ผลไม่คุ้มค่า

อย่างไรก็ตามผลที่ได้รับจากการดำเนินงานในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 นับว่ามีประโยชน์สูงมาก ในการทำให้หน่วยงานหลักของ 4 กระทรวงดังกล่าวได้เรียนรู้ปัญหาที่แท้จริง และตระหนักถึงความ สำคัญของการทำงานร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาโภชนาการให้ได้ผลตามความหมาย มีการปรับปรุงการปฏิบัติงาน ในหน่วยงานของตนและประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดีขึ้น ตลอดจนประชาชนเริ่มเข้าใจและ ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาโภชนาการและให้ความร่วมมือมากขึ้น ดังนั้นผลที่ได้จากการเรียนรู้ จากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 จึงมีประโยชน์อย่างมากในการวางแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 โดยนำมาปรับปรุง กลวิธี กิจกรรม และรูปแบบ เพื่อการแก้ไขปัญหาให้มีประสิทธิภาพต่อไป (สาคร ธนมิตร, 2529)

แผนอาหารและโภชนาการแห่งชาติ ตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529)

ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 การดำเนินงานโภชนาการครอบคลุมหมดทั้ง 72 จังหวัด ด้วยเหตุที่ปัญหาโภชนาการเป็นปัญหาที่ซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับปัจจัยหลายด้าน การแก้ปัญหาจึงต้องมุ่ง วิธีการผสมผสานอย่างมีประสิทธิภาพ จากการประเมินผล 29 จังหวัดเป้าหมายในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 พบว่า 27 ใน 29 จังหวัดเป้าหมาย แม้มีการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นก็จริง แต่มีอยู่เพียง ระดับจังหวัดเท่านั้น อีกทั้งมีการประชุมเพื่อการทำงานน้อยมาก ดังนั้นในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 จึง กำหนดให้มีหน่วยปฏิบัติงานผสมผสานลงไปถึงระดับตำบลและหมู่บ้าน โดยอาศัยกรรมการพัฒนาจังหวัด ผ่านลงไปยังคณะกรรมการพัฒนาอำเภอ และสภาตำบลลงไปยังหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับ

ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยสนับสนุนให้ประชาชนช่วยตัวเองให้ได้ ไม่ใช่รัฐหยิบยื่นให้ฝ่ายเดียว นโยบายในแผนฯ 5 นี้ครอบคลุมการแก้ปัญหาโภชนาการ มี 3 เรื่อง คือนั้นปัญหาการขาดโปรตีนและพลังงานในกลุ่มทารกและเด็กก่อนวัยเรียน ปัญหาโลหิตจางในหญิงตั้งครรภ์ และให้หมบุตร และปัญหาโรคคอกพอกในเด็กวัยเรียน

อนึ่งเพื่อแก้ปัญหาโภชนาการดังกล่าวในแผนฯ 5 นี้ กระทรวงสาธารณสุขได้นำผลการวิจัยแบบผสมผสานของโครงการหนองไฮ และโครงการอาหารเสริม ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นในแผนฯ 4 เข้าไปใช้ในหน้าที่เป้าหมายที่มีปัญหา มีการกระจายอาหารไปให้ถึงเด็กที่ขาดสารอาหาร ทำให้จำนวนเด็กที่ขาดสารอาหารในระดับปานกลาง และระดับรุนแรงลดน้อยลง

ผลจากการดำเนินงานในแผนฯ 5 ประชาชนเกิดการพึ่งตนเองได้ เกิดโภชนาการแบบผสมผสานระหว่างการชั่งน้ำหนัก การให้อาหารเสริมแก่เด็กที่มีปัญหา และให้โภชนศึกษา เกิดกองทุนโภชนาการขึ้น และนอกจากนั้น กระทรวงสาธารณสุขได้นำเอางานโภชนาการเสริมเข้าไปในขำงานสาธารณสุขมูลฐานระดับหมู่บ้าน โดยให้ผู้สื่อข่าวสาธารณสุข (พสส.) และ อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) เป็นผู้ดำเนินการ การประเมินผลการปฏิบัติงานแก้ไขปัญหาโภชนาการของชุมชนในปลายแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ปรากฏว่าได้ผลตามเป้าหมายเป็นที่น่าพอใจ

นอกจากนั้นการวิจัยเกี่ยวกับโภชนศาสตร์คลินิกในผู้ใหญ่ และการวิจัยเกี่ยวกับพิษภัยในอาหารได้เริ่มมีบทบาทมากขึ้น โดยคณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี และสถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล ได้วิจัยค้นคว้าเกี่ยวกับสูตรอาหารที่ให้ทางสายให้อาหารและทางหลอดเลือดดำ อาหารที่ใช้บำบัดโรคต่าง ๆ เช่น โรคเหน็บชา โรคขาดวิตามินบีสอง บีหก และเอ โรคโลหิตจาง เนื่องจากการขาดธาตุเหล็ก โรคไขมันสูงในเลือด และโรคอ้วน เป็นต้น ส่วนการวิจัยทางด้านพิษภัยในอาหารก็มีทั้งพิษภัยที่เกิดจากการปนเปื้อนในอาหารตามธรรมชาติ และที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การบริโภคอาหารที่มีสารก่อมะเร็งปนเปื้อนอยู่ เช่น การศึกษาเรื่องสารพิษแอฟล่าที่ออกซิน ที่ทำให้เกิดมะเร็งในลำไส้ใหญ่ที่ขาดวิตามินเอ หรือศึกษาถึงความปลอดภัยของอาหารต่าง ๆ เช่น ใบช้ำเหล็ก กระถิน ผักกระโดน เมล็ดมะขาม ถั่วพุ่ม ชะอม เมล็ดฝักทอง เป็นต้น ผลของการวิจัยทำให้ประชาชนตระหนักถึงความปลอดภัยในการบริโภค และมีพฤติกรรมบริโภคที่ถูกต้องขึ้น (มหาวิทยาลัยมหิดล, สถาบันวิจัยโภชนาการ, 2530)

แผนอาหารและโภชนาการแห่งชาติ ตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (2530-2534)

จากปัญหาอาหารและโภชนาการที่ยังคงมีอยู่ จึงยังมีความจำเป็นและสำคัญอีกต่อไปที่ต้องบรรจุเข้าไว้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 โดยดำเนินงานต่อเนื่องมาจากแผนฯ 5 แต่มุ่งเน้นด้านคุณภาพให้ครอบคลุมพื้นที่และกลุ่มเป้าหมายมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีการคาดการณ์ปัญหาอาหารและโภชนาการในระยะของแผนฯ 6 ดังนี้

1. โครงสร้างอายุประชากร จากการกำหนดเป้าหมายอัตราการเพิ่มประชากรให้ลดลงจากเดิมคือ 1.6 ให้เหลือเพียงร้อยละ 1.3 จะส่งผลกระทบต่อจำนวนกลุ่มเป้าหมายที่จะเริ่มลดจำนวนลงในแต่ละปี ทำให้คาดหมายไว้ว่า แผนงานโภชนาการในแผนฯ 6 นี้จะสามารถครอบคลุมประชากรกลุ่มเป้าหมายได้สมบูรณ์กว่าแผนฯ 5

2. การเปลี่ยนแปลงของประชากรที่เกิดจากการย้ายถิ่น จากการพัฒนาประเทศที่เริ่มเปลี่ยนจากประเทศกสิกรรมไปเป็นประเทศกึ่งอุตสาหกรรม ทำให้มีการย้ายถิ่นของประชากรเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมมากขึ้น ทำให้เกิดผลกระทบคือ เกิดแหล่งชุมชนแออัดขึ้นในเขตเมืองอันมีผลทำให้ประชาชนมีปัญหาด้านสุขภาพ และเกิดการบุกรุกทำลายป่ามากขึ้น อันมีผลกระทบต่อแหล่งต้นน้ำลำธาร ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรลดลง

3. การเปลี่ยนแปลงอาชีพของประชากร ประชาชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมจะให้ความสนใจต่อการผลิตพืชเศรษฐกิจมากขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้การผลิตพืชเพื่อบริโภคลดน้อยลง ราคาของอาหารในตลาดเพิ่มขึ้น กลุ่มประชากรที่มีฐานะยากจนไม่สามารถจัดหาอาหารได้เพียงพอกับความต้องการมากขึ้น ส่งผลให้กลุ่มประชากรเป้าหมายเสี่ยงต่อการเป็นโรคขาดสารอาหารมากขึ้น (กระทรวงสาธารณสุข, กองโภชนาการ, 2529)

จากการคาดการณ์ปัญหาต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในแผนฯ 6 ได้มีนักวิจัยที่ทำงานทางด้านอาหารและโภชนาการจากสถาบันการศึกษา กระทรวงสาธารณสุข องค์การเอกชน และองค์การระหว่างประเทศ ได้ร่วมกันจัดประชุมเรื่อง "การวิจัยทางโภชนาการ" ที่โรงแรมแอมบาสเตอร์ ชั้นในระหว่างวันที่ 6-8 มกราคม 2530 เพื่อร่วมกันพิจารณากำหนดและจัดเรียงลำดับความสำคัญหัวข้อการวิจัยทางโภชนาการ พร้อมทั้งจัดร่างโครงการวิจัยในหัวข้อการวิจัยซึ่งอยู่ในลำดับความสำคัญสูงเพื่อขอทุนสนับสนุนการวิจัย

หัวข้อวิจัยที่ได้รับการเลือกจากที่ประชุม จัดเรียงตามลำดับความสำคัญดังนี้

1. Development of Simple Nutritional Indices to Identify Pregnant Women at Risk in Community

2. การพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารด้านโภชนาการ โดยเน้นหนักการใช้สื่อที่มีในท้องถิ่น และผ่านระบบครอบครัว

3. Identification of Practical Problems in Promoting the Acceptability of Low-Cost Weaning Food Among Poor Rural Communities, and of Practical Approaches to Overcome Them

4. การเสริมอาหารในหญิงมีครรภ์และหญิงให้นมบุตร

5. Identify Pregnancy at Risk at Hospital Level

6. การศึกษารูปแบบการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคของชุมชน

7. เครื่องชี้วัดในการประเมินผลโภชนาการ

8. ผลกระทบของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อภาวะโภชนาการ

9. Interaction Between Nutrition and Infection (Diarrhea, ARI) in Infant and Preschool Children; Vitamin A Supplementation

10. การศึกษาอัตราเสี่ยงของการขาดอาหารในกลุ่มผู้ใช้แรงงาน ผู้สูงอายุ และวัยรุ่น (กระทรวงสาธารณสุข, กองโภชนาการ, 2530)

สำหรับสถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล ได้ให้ความสำคัญแก่แผนงานวิจัยเพื่อการแก้ปัญหาโภชนาการของประเทศในแผนฯ 6 โดยจัดให้มีโครงการวิจัยต่าง ๆ อาทิเช่น การวิจัยคุณค่าทางโภชนาการของสารอาหารชนิดต่าง ๆ ความต้องการสารอาหารของบุคคลในวัยต่าง ๆ พิษภัยที่เกิดจากการปนเปื้อนของสิ่งเป็นพิษในอาหาร การเก็บและถนอมอาหารเพื่อประโยชน์ในการบริโภคในสภาวะต่าง ๆ การวิจัยเพื่อหารูปแบบการให้โภชนาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรมกรรมการบริโภคของคนไทย ซึ่งสถาบันวิจัยโภชนาการได้ร่วมกับสถาบันการศึกษาทั้งในส่วนกลางและภูมิภาค อาทิเช่น สหวิทยาลัยล้านนา จังหวัดเชียงใหม่ คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบางแสน และคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปัตตานี ในการศึกษาสาเหตุและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมกรรมการบริโภคของคนไทยในภาคต่าง ๆ ซึ่งเป็นการศึกษาแบบวิเคราะห์ปัญหาเป็นเวลา 1 ปี

หลังจากนั้นจึงได้นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในระยะที่ 1 มาเป็นแนวทางในการแก้ไข ปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคให้เหมาะสมยิ่งขึ้น โครงการวิจัยนี้ได้เป็นส่วนหนึ่งของความพยายามที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาบริโภคนิสัยของคนไทย เพื่อก่อให้เกิดผลดีต่อสุขภาพของประชาชน โดยส่วนรวม ทำให้สามารถปรับพฤติกรรมกรรมการบริโภคให้ถูกต้องและคงอยู่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่สามารถผลิตสื่อทางการศึกษาให้กระทรวงสาธารณสุขนำไปใช้ได้ (มหาวิทยาลัยมหิดล, สถาบันวิจัยโภชนาการ, 2530)

แผนอาหารและโภชนาการแห่งชาติ ตามแผนพัฒนาฉบับที่ 7 (2535-2539)

การพัฒนาด้านอาหารและโภชนาการของประเทศไทยในแผนพัฒนาฯ ตั้งแต่ฉบับที่ 4 ถึงฉบับที่ 6 นั้น ได้เน้นในเรื่องการแก้ปัญหาการขาดสารอาหารเป็นหลักในกลุ่มประชากรเป้าหมายเฉพาะคือ กลุ่มแม่และเด็กก่อนวัยเรียน ผลการดำเนินงานประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ สามารถลดปัญหาการขาดสารอาหารในระดับปานกลางและรุนแรงของเด็กก่อนวัยเรียนในชนบทลงได้

สำหรับแผนฯ ระยะที่ 7 นี้ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ มีผลกระทบต่อระบบอาหารและภาวะโภชนาการที่สำคัญคือ โครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศค่อย ๆ เปลี่ยนจากเกษตรกรรมเป็นเกษตรอุตสาหกรรมและการพาณิชย์มากขึ้น มีสังคมเมืองเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว มีประชากรที่อยู่ในวัยหนุ่มสาวและผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น ประชากรเด็กมีสัดส่วนลดลง สภาพครอบครัวจะกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น เกิดการอพยพจากชนบทสู่เมือง และการผลิตจะเปลี่ยนจากที่ใช้แรงงานมาใช้เทคโนโลยีมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว มีผลกระทบก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับระบบการกระจายอาหารที่มีคุณภาพและมีคุณค่าทางโภชนาการไปยังประชาชนบางกลุ่ม เช่น สังคมชนบท กลุ่มครอบครัวผู้ด้อยโอกาสทั้งในเมืองและในชนบท การเปลี่ยนแปลงระบบอาหารเปลี่ยนจากการพึ่งพาอาหารธรรมชาติที่เก็บได้เอง ไปสู่ระบบการซื้อหาบริโภค ตลอดจนระบบตลาดที่ยังไม่ขยายตัวรองรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วของสังคมชนบท จะก่อให้เกิดปัญหาโภชนาการที่แตกต่างไปจากระยะที่ผ่านมา ทั้งภาวะโภชนาการขาด ภาวะโภชนาการเกิน และความปลอดภัยของอาหาร กลุ่มประชากรที่ยังไม่ได้เน้นในระยะที่ผ่านมาได้แก่ เด็กวัยเรียน วัยหนุ่มสาว ผู้สูงอายุ ผู้ใช้แรงงาน และกลุ่มครอบครัวผู้ด้อยโอกาสอื่น ๆ ประชากรเหล่านี้ควรมีระบบในการป้องกันปัญหาด้านโภชนาการและอาหาร เช่น การควบคุมคุณภาพและราคาอาหาร การรณรงค์ทางโภชนาการโดยอาศัยหลักของการตลาดรู้ถึงพฤติกรรมกรรมการบริโภค และการคุ้มครองผู้บริโภค ตลอดจนการพัฒนาาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนด้วย

ตั้งให้ผู้ที่เกี่ยวข้องในระดับนโยบายและวางแผนงานด้านอาหารและโภชนาการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้แก่ สถาบันการศึกษา กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ การเกษตร กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงมหาดไทย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ องค์การเอกชน ฯลฯ ได้ประชุมร่วมกันเพื่อทบทวนสถานการณ์ปัจจุบัน แนวโน้มในอนาคตของระบบอาหารและภาวะโภชนาการ เพื่อเสนอกลยุทธ์ในการพัฒนางานด้านอาหารและโภชนาการในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (ดังปรากฏรายละเอียดสาระสำคัญในภาคผนวก ค)

(มหาวิทยาลัยมหิดล, สถาบันวิจัยโภชนาการ และกระทรวงสาธารณสุข, กองโภชนาการ, 2533)

แนวโน้มในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 คาดว่าจะมีการวิจัยทางด้านอาหารและโภชนาการในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

1. โภชนศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการปรับพฤติกรรมการบริโภคของคนไทย ในภาคต่าง ๆ ตลอดจนให้โภชนศึกษาเพื่อป้องกันโรคที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต เช่น โรคอ้วน เป็นต้น
2. การเฝ้าระวังทางโภชนาการ เป็นการหาเครื่องชี้วัดที่เหมาะสมสำหรับการประเมินภาวะทางโภชนาการ เพื่อสามารถวางแผนงานในการแก้ปัญหาทางโภชนาการได้ทันทั่วทั้ง
3. วิจัยเพื่อให้เกิดความร่วมมือในการทำงานกันมากขึ้น ระหว่างกระทรวงเกษตรฯ กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงสาธารณสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านการผลิตอาหารเพื่อโภชนาการ และโครงการอาหารกลางวัน ซึ่งต้องดำเนินการอย่างรีบด่วน
4. การคุ้มครองผู้บริโภคจะมีบทบาทเพิ่มมากขึ้น ประชาชนจะต้องได้รับความรู้เรื่องความปลอดภัยของอาหารมากขึ้น ตลอดจนต้องให้การศึกษาแก่ผู้ผลิตมากขึ้นด้วย
5. บทบาทของอาหารกับสมรรถภาพของร่างกาย ความสามารถในการทำงานและการเรียนรู้ (Nutrition and Fitness, Nutrition and Productivity, Nutrition and Learning) จะได้รับความสนใจเพิ่มขึ้น
6. จะมีแนวโน้มที่จะศึกษารูปแบบของอาหารสำหรับคนในเมืองมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม ในชุมชนแออัด และกลุ่มเด็กที่มีปัญหา
7. จากแนวโน้มประชากรของประเทศในอนาคตที่มีอัตราเพิ่มประชากรผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น การศึกษาเรื่องโภชนาการกับผู้สูงอายุก็จะมีบทบาทสำคัญตามมาด้วย

8. การวิจัยเกี่ยวกับโรคโภชนาการขาดจะลดน้อยลง แต่การวิจัยเกี่ยวกับโภชนาการเกิน เช่น โรคอ้วน เบาหวาน ไขมันในเลือดสูง ฯลฯ จะเพิ่มขึ้น
9. การวิจัยทางด้านพิษภัยจากอาหาร หรือสิ่งเจือปนทางอาหาร จะได้รับความสนใจมากยิ่งขึ้น
10. ในชนบท มีแนวโน้มที่จะศึกษาวิจัยกับผู้ไม่มีที่ทำกินเพิ่มขึ้น (สาคร ธนมิตร, สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2534)

จากความจำเป็นตามแผนอาหารและโภชนาการในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 นี้ จำเป็นต้องมีการวิจัยในทุกรูปแบบ เพื่อนำผลที่ได้มาใช้แก้ปัญหาอาหารและโภชนาการของประเทศให้ลดน้อยลง ดังนั้นถ้าหากบรรณารักษ์ผู้ปฏิบัติงานบริการสารนิเทศสามารถติดตามและทำความเข้าใจกับสภาพปัญหา แนวโน้มของปัญหา และกลยุทธ์ในการแก้ปัญหา ก็จะสามารถคาดการณ์ถึงความต้องการสารนิเทศของอาจารย์และนักวิจัยได้ ซึ่งมีผลทำให้บทบาทของบรรณารักษ์ผู้ปฏิบัติงานที่ช่วยเสริมการวิจัย มีความสำคัญมากยิ่งขึ้น และที่สำคัญคือ เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของการวิจัยให้มากขึ้นเช่นกัน

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของบรรณารักษ์ผู้ปฏิบัติงานบริการสารนิเทศ

มีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับบทบาทหลายคน เช่น Good (1973) ให้ความหมาย บทบาทว่าเป็นการแสดงออกของบุคคลในกลุ่มถึงรูปแบบพฤติกรรมที่คาดหวังตามตำแหน่งหน้าที่หรือการแสดงออกของแต่ละบุคคลตามความมุ่งหวังของสังคม ส่วน Mead (1950) นักมานุษยวิทยาที่เป็นที่รู้จักกันดีได้ให้ความหมายบทบาทว่าเป็นกระบวนการของความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของตนเองที่สืบเนื่องมาจากการปฏิบัติตามหน้าที่ของสถาบันส่วนหนึ่ง ซึ่งแนวคิดนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Argyris (1957) ที่อธิบายว่า บทบาทของบุคคลใดก็คือ การแสดงพฤติกรรมส่วนหนึ่งในกลุ่มสังคมที่บุคคลนั้นสังกัด บุคคลย่อมเป็นสมาชิกของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเสมอ บุคคลจะเรียนรู้แบบหรือการแสดงพฤติกรรมซึ่งเป็นที่ยอมรับกันภายในกลุ่ม และจะแสดงบทบาทแตกต่างออกไปเสมอเมื่ออยู่ในกลุ่มที่ต่างกัน ทั้งนี้เพราะความคาดหวังของแต่ละกลุ่มไม่เหมือนกัน ส่วน Hout (1974) ได้ให้ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์บทบาทว่าจำเป็นต้องมีองค์ประกอบ 3 ประการคือ ตำแหน่งทางสังคม พฤติกรรม และความคาดหวัง ดังนั้นจะเห็นได้ว่า บทบาทเป็นความสัมพันธ์กันระหว่างตำแหน่งทางสังคม พฤติกรรมและความคาดหวัง ทุกตำแหน่งหรือชั้นจะถูกสมาชิกในชุมชนคาดหวังไว้ระดับหนึ่งว่า พฤติกรรมของคนที่อยู่ในตำแหน่งนั้น ควรทำอะไร และมีพฤติกรรมอย่างไร (โสภา ชูพิกุลชัย และอรทัย ชื่นมนุชย์, 2518)

โดยสรุป บทบาทจึงหมายถึง การแสดงพฤติกรรมของบุคคลใดบุคคลหนึ่งซึ่งแสดงออกตามหน้าที่ของตำแหน่งนั้น ๆ โดยที่พฤติกรรมดังกล่าวนี้ผูกพันกับความคิดเห็นของผู้ดำรงตำแหน่งเอง และตามความคาดหวังของสังคมที่เห็นว่าบุคคลที่ดำรงตำแหน่งนั้นควรจะทำ

บทบาทที่คาดหวัง (Expected Role)

Gardner (1959) กล่าวถึงบทบาทที่คาดหวังว่า เป็นการคาดหมายล่วงหน้าถึงสิ่งที่จะต้องปฏิบัติ มี 2 ลักษณะคือ สิทธิและหน้าที่ สิทธิคือ สิ่งที่มีส่วนบทบาทนั้นคาดหวังหรือคาดหวังจากบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ให้ปฏิบัติ หน้าที่คือสิ่งที่ผู้สวมบทบาทคาดหวังหรือคาดหวังที่จะกระทำต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ความคาดหวังทั้ง 2 ลักษณะนี้อาจวิเคราะห์ในรูปของการประพฤติกรรมปฏิบัติและลักษณะของคุณสมบัติต่าง ๆ

Walter (1962) ให้คำอธิบายถึงบทบาทที่คาดหวังว่า สมาชิกของสังคมที่ซับซ้อนไม่ใช่จะแสดงบทบาทแต่เพียงอย่างเดียว แต่ละคนขึ้นอยู่กับระบบสังคมโดยการปฏิบัติจริงตามบทบาท หรือร่วมในระบบสังคมโดยการเรียนรู้ เข้าใจ ประเมิน และแสดงบทบาทต่าง ๆ ที่เป็นไปตามความคาดคะเนของกลุ่ม ทำให้เกิดการปรับตัวให้เข้ากับสังคม

ส่วน Sill (1968) ให้ความเห็นต่อบทบาทที่คาดหวังว่า เป็นการกระทำหรือเป็นคุณสมบัติต่าง ๆ ซึ่งผู้อยู่ในตำแหน่งหนึ่ง ๆ ควรจะมี ผู้ได้ตำแหน่งไม่เพียงแต่แสดงพฤติกรรมตามบทบาทซึ่งสอดคล้องกับการคาดหวังของคนอื่น ๆ ในสังคมทั่วไป แต่ยังคงแสดงบทบาทซึ่งจะทำให้ตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่ได้ตลอดไป

เมื่อบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งในสังคมถูกคาดหวังให้ปฏิบัติตามบทบาทที่พึงประสงค์ หรือที่เรียกกันว่า บทบาทที่คาดหวัง บุคคลนั้นควรตอบสนองด้วยการปฏิบัติจริงตามที่ถูกคาดหวัง ซึ่งเราเรียกกันว่า บทบาทที่ปฏิบัติจริง

บทบาทที่ปฏิบัติจริง (Actual Role)

Gardner (1963) ได้อธิบายถึงบทบาทที่ปฏิบัติจริงว่า เป็นพฤติกรรมที่แต่ละบุคคลกระทำจริง ๆ ในการตอบสนองข้อกำหนดต่าง ๆ ในตำแหน่งที่เขาดำรงอยู่ โดยปกติจะมีช่องว่างระหว่างบทบาทที่ปฏิบัติจริงกับบทบาทที่คาดหวัง

Parson (1968) อธิบายถึงความแตกต่างของบทบาทที่ปฏิบัติจริงว่า ไม่เพียงแต่เกิดจากความแตกต่างในหน้าที่ทางสังคมที่ปฏิบัติต่อ ๆ กันมา แต่ยังเกิดจากสิ่งที่กลุ่มบุคคลตั้งขึ้นไว้และแต่ละคนนำเอาไปปฏิบัติ แม้ในกลุ่มเดียวกันการคาดหวังก็ไม่ใช่แบบเดียวกัน

สำหรับ Mead (1950) ได้อธิบายแนวคิดหรือองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับบทบาทที่ปฏิบัติจริงว่า ประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการคือ 1) การรู้จักตนเอง 2) พฤติกรรมตามสถานการณ์ที่กำหนดให้ซึ่งเหมาะสมกับการส่งเสริมฐานะของตนเอง 3) ภูมิหลังการกระทำที่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นซึ่งใช้เป็นแบบอย่างเพื่อให้การกระทำเป็นไปในแนวทางที่ต้องการ และ 4) การประเมินผล การกระทำตามบทบาทโดยตนเองและบุคคลอื่น

ไพบูลย์ ช่างเรียง (2516) ได้ให้ความเห็นว่า บทบาทจริงที่บุคคลแสดงนั้น ไม่แน่นอนเสมอไปว่าจะเหมือนกับบทบาทที่ควรจะเป็นไปตามความคาดหวังของสังคม เพราะบทบาทที่บุคคลแสดงจริง ๆ นั้น เป็นผลจากบุคลิกของบุคคลนั้นประกอบกับบุคลิกภาพของบุคคลอื่นที่มีส่วนต่อพฤติกรรมและบทบาทที่แสดงออก ในบางครั้งบทบาทที่องค์การกำหนดมุ่งหวังอาจไม่ตรงกับบุคลิกภาพของบุคคลเสมอไป จึงต้องปรับความมุ่งหวังและบุคลิกภาพเพื่อให้เกิดพฤติกรรมที่กลมกลืนกันและเป็นที่ยอมรับ

บทบาทบรรณาธิการ

บรรณาธิการ หมายถึง ผู้ที่รับผิดชอบดำเนินงานด้านการจัดหา จัดเก็บ บำรุงรักษา และนำสารนิเทศต่าง ๆ มาให้บริการ โดยใช้วิชาชีพบรรณาธิการศาสตร์ซึ่งเป็นวิชาชีพชั้นสูง (Professional) มาช่วยในการดำเนินงานให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายแห่งวิชาชีพ

จากอดีตจนถึงปัจจุบัน และนับต่อเนืองไปในอนาคต จะเห็นได้ว่า "บรรณาธิการ" กับ "สารนิเทศ" ดูจะแยกออกจากกันได้ยาก บทบาทของบรรณาธิการในอดีตพอสรุปได้ 4 ลักษณะ คือ

1. เป็นผู้ดูแลรักษาหนังสือ (Custodian)

Butler (1933) ศาสตราจารย์วิชาบรรณาธิการศาสตร์ แห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับหน้าที่ของบรรณาธิการว่า "จะต้องไม่โน้มน้าวชักจูงผู้อื่นให้คล้อยตามความเห็นของตน เพราะบรรณาธิการเป็นผู้ดูแลรักษา (Custodian) มรดกทางวัฒนธรรม หน้าที่ซึ่งบรรณาธิการควรจะได้รับผิดชอบก็คือ การนำมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้นมาใช้เพื่อประโยชน์ร่วมกันใน

สังคมอย่างเต็มความสามารถ ดังนั้นหน้าที่หลักของห้องสมุดเพื่อการบริการผู้อ่านแต่ละคนก็คือ จัดระบบทรัพยากรภายในห้องสมุดอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ผู้อ่านเหล่านั้นบรรลุวัตถุประสงค์ส่วนตัว ซึ่งต้องเป็นวัตถุประสงค์ที่ไม่เป็นภัยต่อสังคม

2. เป็นสื่อกลาง (Mediator)

Shera (1976) อดีตคณบดีโรงเรียนบรรณารักษศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยเคสท์เวสเทิร์น รีเซอฟว (Case Western Reserve University) ได้ให้แนวคิดถึงบทบาทและหน้าที่ของบรรณารักษ์ว่า เป็นผู้ประสานงานหรือเป็นสื่อกลาง (Mediator) เชื่อมโยงระหว่างคนในสังคมกับสารนิเทศ โดยจะต้องพยายามหาแนวทางให้ผู้ใช้ได้รับประโยชน์จากสารนิเทศ และนำไปใช้ให้เกิดคุณค่าแก่มวลมนุษยชาติให้มากที่สุด

3. เป็นนักมนุษยชาติ (Humanitarian)

Benge (1970) ผู้สอนวิชาบรรณารักษศาสตร์ แห่ง นอร์ท เวสต์เทอรัน โพลีเทคนิค (North-Western Polytechnic) กรุงลอนดอน ได้ให้แนวคิดนี้โดยการเชื่อมโยงกับปรัชญาวิชาชีพบรรณารักษ์ว่า "ปรัชญาวิชาชีพเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการกำหนดหลักเกณฑ์หรือแนวทางในการปฏิบัติภาระหน้าที่หรือการสร้างทฤษฎีเพื่ออธิบายความเป็นจริง ทั้งนี้เป็นไปเพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการจัดการศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์ให้เป็นสหสาขาวิชากับวิชาอื่น ๆ โดยบรรณารักษควรให้ความสำคัญกับพัฒนาการทางวิชาการ ซึ่งมีผลทำให้บรรณารักษ์เห็นคุณค่าทรัพยากรห้องสมุดเผยแพร่วิทยากร และเปิดโอกาสให้ผู้ใช้ใช้ได้อย่างเสรี

4. เป็นผู้ส่งเสริม (Promoter)

เป็นรูปแบบแนวคิดเกี่ยวกับบรรณารักษ์ที่ Foster (1979) ใช้ในการศึกษาปรัชญาวิชาชีพบรรณารักษ์ โดยเสนอแนวคิดเกี่ยวกับบรรณารักษ์ในฐานะที่เป็นผู้ส่งเสริม บรรณารักษ์จะมองคุณค่าทรัพยากรห้องสมุดว่ามีไว้เพื่อบริการชุมชน โดยบรรณารักษ์จะพยายามสร้างนักอ่านใหม่ ๆ และสรรหาบริการใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์มาเพื่อบริการแก่ผู้ใช้

ในภาวะปัจจุบันเทคโนโลยีได้เข้ามามีบทบาททุกวงการ ในวงการห้องสมุดเทคโนโลยีได้เข้ามามีบทบาทสำคัญเช่นกัน การเพิ่มของสารนิเทศอย่างรวดเร็วและมากมาย เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ห้องสมุดนำเทคโนโลยีสารนิเทศเข้ามาใช้เพื่อจัดเก็บและค้นคืนสารนิเทศที่มีอยู่มากมายนั้น ให้ทันต่อ

ความต้องการอย่างถูกต้อง ดังนั้นเมื่อห้องสมุดเปลี่ยนแปลงไป บรรณารักษ์และผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับสารสนเทศต่าง ๆ จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงบทบาทของตนเองตามไปด้วย บรรณารักษ์ปัจจุบันมีบทบาทดังนี้

1. บทบาทด้านการจัดการ/บริหารงาน

บรรณารักษ์ที่อยู่ในตำแหน่งหัวหน้าหรือผู้บริหารจะต้องมีแนวความคิด ความรู้ และความสามารถในการจัดการที่ทันสมัยมากขึ้น กล่าวคือ มีความรู้และความสามารถในการบัญชี การบริหารองค์การเชิงธุรกิจ การบริหารงานบุคคล ฯลฯ เพื่อที่จะได้บริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพสูง มีความคล่องตัว รวดเร็ว ว่องไว สามารถตอบสนองความต้องการของผู้ใช้บริการได้อย่างรวดเร็ว ชัดเจน และต่อเนื่อง การอบรมด้านการจัดการจะช่วยเสริมความรู้ ความสามารถของบรรณารักษ์ให้สามารถดำเนินงานในลักษณะธุรกิจได้เป็นอย่างดี (Battin, 1983; ประภาวดี สีสันต์, 2529) ในขณะที่ Veaner (1984) กล่าวว่า ในยุคสารสนเทศห้องสมุดส่วนมากได้นำเทคโนโลยีสารสนเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งคอมพิวเตอร์มาใช้ บรรณารักษ์จะต้องเปลี่ยนบทบาทเป็นนักบริหาร หรือผู้กำหนดแผนงานต่าง ๆ ตลอดจนทำการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ห้องสมุดเพื่อทำหน้าที่ให้บริการสืบค้นข้อมูลแทน

2. บทบาทด้านการพัฒนา

จากการคาดการณ์แนวโน้มในอนาคตของบรรณารักษ์ซึ่งจะต้องเปลี่ยนบทบาทตนเองไปเป็น "บรรณารักษ์นักพัฒนา" นับตั้งแต่พัฒนาตนเอง พัฒนางานวิชาชีพ พัฒนาทรัพยากรบุคคล ตลอดจนพัฒนาองค์การ

การพัฒนาตนเอง เริ่มจากการแสวงหาความรู้โดยไม่หยุดนิ่ง วิชาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับตนเองโดยตรง ที่สนใจ หรือคิดว่าควรจะรู้ ในขณะที่การพัฒนาวินิจฉัยจะต้องเปลี่ยนไปจากเดิมเพื่อวางแผนรองรับความเปลี่ยนแปลงโดยที่ซุ่มม สม่ำเสมอ ที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพจะต้องหันมาให้ความสนใจอย่างแท้จริงที่จะช่วยกันพัฒนาวินิจฉัยให้ก้าวทันกับสภาพของสังคมและเทคโนโลยีสารสนเทศที่ก้าวไกล

การพัฒนารับยกรบุคคลเป็นความสามารถถ่ายทอด มอบหมาย กระจายการทำงานไปยังบุคลากรที่ต้องการพัฒนาโดยการส่งเสริมให้บุคลากรได้มีการเรียนรู้เพิ่มเติมและปรับตัวเองให้เข้ากับสภาพความเปลี่ยนแปลงของวิชาชีพต่อไป ส่วนการพัฒนารับยกร ถือว่าเป็นบทบาทสำคัญของบรรณารักษ์ในอนาคตเช่นกัน หน่วยงานของบรรณารักษ์จะต้องมีความพร้อมในการ

ขายบริการเป็นอย่างดี มีระบบการจัดองค์การที่ทันสมัย มีหน่วยงานและแผนกต่าง ๆ ลดหลั่นกันลงไป อาจจะต้องเพิ่มหรือขยายบางส่วนขึ้นเพื่อรับงานใหม่ เช่น อาจมีฝ่ายส่งเสริมการให้บริการ ฝ่ายวิจัย และประเมินผล ฯลฯ เพิ่มเติมจากฝ่ายหรือแผนกต่าง ๆ ที่มีอยู่ปกติ หรืออาจมีการยุบบางแผนกและจัดตั้งแผนกใหม่ก็ได้ รวมทั้งมีการดำเนินงานในระบบสำนักงานอัตโนมัติ (Office Automation) เพื่อให้เกิดความคล่องตัวทั้งในด้านการบริหาร การจัดการองค์การอื่นจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่งานสารนิเทศในที่สุด (ประภาวดี สืบสนธิ์, 2529)

3. บทบาทในฐานะที่เป็นตัวกลาง

จากแนวคิดของ Engle (1986) ที่กล่าวว่า บรรณารักษ์เป็นตัวกลาง (Librarian as Intervenor) หรือเป็นผู้ที่สื่อความหมาย หรือนำสารนิเทศจากห้องสมุดไปสู่ผู้ใช้ นั่นตรงกับแนวคิดของ Shera (1976) ที่กล่าวว่าบรรณารักษ์เป็นสื่อกลาง (Mediator) เชื่อมโยงสารนิเทศกับคนในสังคมที่เป็นผู้ใช้สารนิเทศ แต่ Engle ได้เพิ่มเติมบทบาทของบรรณารักษ์อีกว่า นอกจากจะเป็นตัวกลางที่นำสารนิเทศไปสู่ผู้ใช้แล้ว ยังต้องเป็นสื่อกลางนำความคิดเห็นของผู้ใช้มาป้อนกลับแก่ห้องสมุดเพื่อนำเอาความคิดเห็นเหล่านั้นมาปรับปรุงบริการสารนิเทศของห้องสมุดต่อไป ดังนั้นงานบริการสารนิเทศจึงเป็นงานที่ต้องคาดการณ์ล่วงหน้า เตรียมพร้อมที่จะสนองตอบความต้องการของผู้ใช้ ขณะเดียวกันบรรณารักษ์ควรมีบทบาททางรุก (Proactive) มากกว่าทางรับ (Reactive) อย่างเดียว

4. บทบาทในฐานะที่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง

ผู้นำการเปลี่ยนแปลง เป็นคำรวม หมายถึง บุคคลซึ่งก่อให้เกิดหน่วยของสังคมหรือบุคคลในสังคมเปลี่ยนแปลงความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม หรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม หรือเชื่อมโยงระหว่างหน่วยงานกับผู้ใช้บริการ (ไพบูลย์ ช่างเรียน, 2514)

บรรณารักษ์นับว่าอยู่ในกลุ่มผู้นำความเปลี่ยนแปลงผู้หนึ่ง เป็นผู้ที่โยงหรือนำเอาวิทยาการสารนิเทศ และความเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ มาสู่กลุ่มผู้ใช้บริการ เป็นผู้ที่สรรหาและคัดเลือกสารนิเทศที่ตรงกับความต้องการและปัญหาของผู้ใช้และนำออกให้บริการรวมถึงนำข้อมูลบางอย่างมาวิเคราะห์หากลั่นกรองให้ออกมาในรูปของสารนิเทศที่พร้อมที่จะให้บริการเพื่อให้ได้สารนิเทศที่เกี่ยวข้องอย่างถูกต้อง ทันต่อความต้องการและทันต่อเหตุการณ์ (จารุวรรณ ภักดีบุตร, 2529)

5. บทบาทด้านการวิจัยและประเมินผล

เมื่อห้องสมุดและหน่วยงานสารนิเทศก้าวเข้าไปสู่ระบบกึ่งธุรกิจหรือธุรกิจที่แสวงหาผลประโยชน์เพื่อเลี้ยงตัวเองโดยตรง บรรณารักษ์ก็จะมีบทบาทสำคัญในด้านการวิจัยและประเมินผลเพิ่มขึ้น ทั้งนี้เพราะการวิจัยนอกจากจะเป็นการแสวงหาสิ่งใหม่ ๆ แล้ว ยังเป็นไปเพื่อช่วยปรับปรุงประสิทธิภาพในการจัดการและการบริการของห้องสมุด

การประเมินผลโครงการเป็นบทบาทที่สำคัญอย่างหนึ่งควบคู่ไปกับการวิจัย ในอนาคต การคิดโครงการต่าง ๆ จะเป็นสิ่งจำเป็น โครงการเหล่านี้เมื่อสิ้นสุดจะต้องมีการประเมินผลเพื่อหาข้อบกพร่องและให้ข้อเสนอแนะว่าสมควรจะเปลี่ยนจากโครงการไปเป็น "งาน" หรือ "แผนงาน" ที่ยั่งยืนถาวรต่อไปหรือไม่เพียงใด ดังนั้นบรรณารักษ์จำเป็นต้องมีความรู้ความสามารถในด้านการวิจัย และการประเมินผลเพื่อจะได้สวมบทบาทผู้วิจัยและผู้ประเมินผลนี้ได้ ตลอดจนสามารถชี้แนะ วิเคราะห์ ผลการทำงานของบุคลากรของตนได้ (ประภาวดี สืบสนธิ์, 2529)

6. บทบาทด้านการจัดเก็บสารนิเทศ

บทบาทเดิมเกี่ยวกับการจัดเก็บสารนิเทศของบรรณารักษ์จะเปลี่ยนแปลงไป เพราะความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ปัจจุบันห้องสมุดและหน่วยงานสารนิเทศต่าง ๆ ได้นำเอาคอมพิวเตอร์ไปใช้ในงานจัดการสารนิเทศเพื่อความสะดวก รวดเร็ว และถูกต้องมากยิ่งขึ้น ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าวย่อมส่งผลถึงการเก็บรวบรวมข้อมูลข่าวสารได้สะดวก รวดเร็วและถูกต้องตามไปด้วย และยังส่งผลให้เจ้าหน้าที่และบรรณารักษ์จะต้องทำงานอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นในการรวบรวมสารนิเทศอย่างมีระบบเพื่อให้สอดคล้องกับเครื่องมือที่ใช้

การรวบรวมข้อมูลหรือสารนิเทศให้พร้อมที่จะให้บริการยังคงอยู่ แต่บทบาทที่เพิ่มขึ้นคือ การประมวลข้อมูล ซึ่งได้แก่การวิเคราะห์ และสังเคราะห์สารนิเทศต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้ ดังนั้นบทบาทที่สำคัญของบรรณารักษ์คือการจัดสารนิเทศให้เหมาะกับผู้ใช้แต่ละประเภท แต่ละกลุ่มเป้าหมาย การจัดเก็บจึงเป็นเสมือนฝ่ายผลิตของโรงงานธุรกิจอุตสาหกรรม ซึ่งจำเป็นจะต้องมีผลผลิตที่มีเอกลักษณ์ของตนเองและมีคุณภาพ (ประภาวดี สืบสนธิ์, 2529)

7. บทบาทในด้านจัดการหาและให้สารนิเทศ

ประจักษ์ พุ่มวิเศษ (2527) ได้เสนอแนวคิดบทบาทของบรรณารักษ์ในยุคสารนิเทศว่า ควรีบทบาททำหน้าที่เป็นผู้จัดหาสารนิเทศ โดยจะต้องปรับปรุงบริการให้ทันสมัยและ

เป็นที่พึงพอใจของผู้ใช้สารสนเทศ ในขณะที่จิรวรรณ ภักดีบุตร (2529) เห็นว่า บรรณารักษ์อยู่ในฐานะผู้ให้สารสนเทศ ซึ่งมีบทบาทหลายระดับแตกต่างกันไปคือ

1. ผู้ให้สารสนเทศในฐานะที่เป็นผู้กำหนดสารสนเทศ จะทำหน้าที่แปรข้อมูลให้ออกมาในรูปของสารสนเทศ โดยผ่านกระบวนการวิเคราะห์ ถ่ายทอดและแปลความหมายข้อมูล
2. ผู้ให้สารสนเทศในฐานะผู้สื่อสารสารสนเทศ ทำหน้าที่นำสารสนเทศไปสู่ผู้ใช้ โดยมุ่งที่จะให้ผู้ให้สารสนเทศได้รับผลตามที่กำหนดไว้
3. ผู้ให้สารสนเทศในฐานะผู้เผยแพร่ ทำหน้าที่แลกเปลี่ยน ถ่ายทอด และรายงานสารสนเทศเท่าที่จะหาได้ให้แก่กลุ่มผู้ใช้ รวมทั้งการประเมินผลและค้นคว้าทรัพยากรสารสนเทศที่มีอยู่เพื่อให้บริการ

เช่นเดียวกัน Cook (1981) สรุปว่า บรรณารักษ์ควรมีบทบาทในการจัดหาและนำสารสนเทศที่ถูกต้องตรงกับความต้องการของผู้ใช้บริการในการศึกษาและค้นคว้าวิจัย

8. บทบาทการให้บริการ

จากการนำเทคโนโลยีโดยเฉพะอย่างยิ่ง คอมพิวเตอร์เข้ามาใช้ในงานห้องสมุดและต่อไปสารสนเทศกลายเป็นสินค้า เป้าหมายสูงสุดของห้องสมุดและหน่วยงานสารสนเทศต่าง ๆ มุ่งไปยังการให้บริการ ผู้ให้บริการต้องปรับบทบาทตามสภาวะที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นบรรณารักษ์จึงควรเน้นบทบาทในฐานะผู้ให้บริการทางวิชาการหรือที่ปรึกษาทางวิชาการ (Recorded Knowledge Consultant หรือ Information Consultant) ในการให้คำปรึกษา แนะนำ ในการเลือกใช้และเลือกซื้อสารสนเทศที่เหมาะสม (จิรวรรณ ภักดีบุตร, 2529; ประจักษ์ พุ่มวิเศษ, 2527; อัมพร ทีชะระ, 2529)

นอกจากนี้ถ้าสารสนเทศเป็นสินค้า บรรณารักษ์ยังมีบทบาทในด้านส่งเสริมการใช้บริการ การโฆษณาและการประชาสัมพันธ์ ซึ่งจะเข้ามามีบทบาทมากขึ้นเพื่อสร้างภาพพจน์ของห้องสมุดให้เป็นที่เลื่อมใส ศรัทธา น่าเชื่อถือ ตลอดจนสื่อสารใ้เมื่อนำใจเพื่อให้ผู้ใช้บริการเชื่อถือไว้วางใจ ตระหนักในคุณภาพของบริการแต่ละชนิดว่าได้มาตรฐาน สะดวกรวดเร็ว และถูกต้อง (ประภาวดี สืบสนธิ์, 2529)

บทบาทบรรณาธิการต่อการวิจัย

จากการศึกษาและบททวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องบทบาทของบรรณาธิการในประเทศไทย พบว่า มีงานวิจัยที่ศึกษาบทบาทของบรรณาธิการ 3 เรื่อง ด้วยกันคือ

ประภาวดี พจนนา (2516) ศึกษาถึงบทบาทของบรรณาธิการชาวต่างประเทศต่อพัฒนาการด้านห้องสมุดและบรรณาธิการศาสตร์ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทในการช่วยจัดดำเนินงานห้องสมุดอย่างถูกวิธี และริเริ่มการจัดสอนวิชาบรรณาธิการศาสตร์

วิลาวัลย์ เตชัญญวราภูล (2520) บทบาทของบรรณาธิการอาวุโสต่อพัฒนาการห้องสมุดและบรรณาธิการศาสตร์ในประเทศไทย เป็นการศึกษาบทบาทและผลงานของกลุ่มบรรณาธิการอาวุโสซึ่งเป็นผู้นำทางวิชาชีพบรรณาธิการศาสตร์ นับตั้งแต่ระยะเริ่มต้นพัฒนาการจนถึง ปีพ.ศ. 2520

ทินย์วัลย์ ตฤยะสุข (2526) ศึกษาบทบาทของบรรณาธิการในการออกแบบห้องสมุดมหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานคร โดยทำการศึกษารายหน้าที่ และปัญหาที่บรรณาธิการประสบในการออกแบบห้องสมุดมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะในส่วนที่ติดต่อกับสถาบัน ซึ่งพบว่าบรรณาธิการมีบทบาทมากในระยะก่อนออกแบบ ระยะจัดทำโครงการ ระยะออกแบบแปลนอาคารขึ้นต้น ระยะออกแบบแปลนอาคารขึ้นสุดท้ายและการรับมอบอาคาร และมีบทบาทน้อยในระยะการประกวดราคางานจ้าง

ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทบรรณาธิการต่อการให้บริการสารนิเทศ ยังไม่มีปรากฏ เช่นเดียวกับกับบทบาทของบรรณาธิการต่อการช่วยการค้นคว้าวิจัยของอาจารย์ หรือนักวิจัย ก็ยังไม่มีปรากฏ การที่ยังไม่มีการศึกษารายหน้าที่ของบรรณาธิการต่อการวิจัยอาจเพราะบรรณาธิการยังมีบทบาทด้านนี้ไม่มากนักดังที่ Grover และ Hale (1988) กล่าวว่า บทบาทของบรรณาธิการที่ช่วยในการวิจัยของอาจารย์และนักวิจัยยังไม่เด่นเท่าใดนัก แต่น่าท้าทายสำหรับบรรณาธิการห้องสมุดมหาวิทยาลัยที่จะปรับบทบาทของตนเองให้เป็นที่ยอมรับของอาจารย์และนักวิจัย จนสามารถกลายเป็นสมาชิกของขบวนการวิจัย (Forum Research หรือ Invisible Colleges) ในมหาวิทยาลัยได้ งานวิจัยของ Oberg, Schleiter และ Van Houten (1989) ได้ยืนยันถึงความสำคัญของบรรณาธิการต่อการทำวิจัยของอาจารย์ จากการสำรวจความคิดเห็นของอาจารย์ต่อบรรณาธิการ ณ มหาวิทยาลัย Albion เกี่ยวกับสถานภาพ บทบาท และการอุทิศตนเพื่องาน ผลพบว่า ร้อยละ 64 ของผู้ตอบแบบสอบถามเห็นว่า บรรณาธิการมีความสำคัญต่อการทำวิจัยของเขามาก ในขณะที่ ร้อยละ 33 เห็นว่ามีความสำคัญในระดับปานกลางหรือน้อย และเพียงร้อยละ 4 ที่เห็นว่าบรรณาธิการไม่มีความสำคัญต่อการทำวิจัย

Grover และ Hale (1988) กล่าวว่า สมัยก่อนบทบาทของบรรณารักษ์ในมหาวิทยาลัย สนับสนุนการเรียนการสอนและการวิจัยในระดับง่าย ๆ เช่น ดูแลการจัดซื้อวัสดุห้องสมุดซึ่งมักขอคำแนะนำจากอาจารย์ และจัดหาวัสดุเหล่านั้นเท่าที่จะหาได้สำหรับการใช้เท่านั้น งานบริการอื่น ๆ เกิดจากการร้องขอ เช่น การบริการหนังสือสำรอง หรือการจัดทำบรรณานุกรมตามคำขอเพื่อสนับสนุนการสอนของอาจารย์

ในปัจจุบันบรรณารักษ์ส่วนมากให้บริการวิจัยได้คล่องแคล่ว และรวดเร็วขึ้น เช่น ให้บริการค้นฐานข้อมูลต่าง ๆ แต่การค้นฐานข้อมูลนั้นมักได้ผลที่มากเกินไป และสิ่งที่ได้มามีความสัมพันธ์กันน้อยมาก หรือไม่มีความสัมพันธ์กับปัญหาที่นักวิจัยกำลังศึกษาอยู่ ซึ่ง Swanson (1979) แนะนำว่า บรรณารักษ์ควรเข้าใจกระบวนการวิจัยและคิดวิธีการช่วยเหลืออย่างเหมาะสมเพื่ออำนวยความสะดวกในการวิจัยเพิ่มขึ้น

Nicholas Mullins (อ้างถึงใน Grover และ Hale, 1988) กล่าวว่า บรรณารักษ์จะต้องเป็นผู้นำรวมกลุ่มของนักวิจัย และนิสิตผู้ซึ่งศึกษากรอบงานทฤษฎี ทำและเผยแพร่งานวิจัยร่วมกัน โดยจะต้องมีความสัมพันธ์กับนักวิจัยและงานของเขา เพราะการมองเห็นภาพการทำวิจัยของอาจารย์ และนักวิจัยเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยบรรณารักษ์ในการเลือกสารนิเทศที่เหมาะสมสำหรับการทบทวนวรรณกรรม การเลือกวิธีการวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูล การแปลผล และเขียนรายงานวิจัยของอาจารย์และนักวิจัย

Grover และ Hale (1988) กล่าวว่าบทบาทของบรรณารักษ์ต่อการวิจัยของอาจารย์และนักวิจัยจะเด่นมาก ถ้าบรรณารักษ์สามารถคาดการณ์ถึงโครงสร้างการวิจัย กระบวนการการวิจัย และความสนใจของนักวิจัย การรู้ถึงวรรณกรรมที่อยู่ในความสนใจของอาจารย์และนักวิจัย จะทำให้บริการฐานข้อมูล ใหม่ ๆ และการจัดเตรียมคู่มือในการใช้คำที่จะใช้ค้นและกำหนดแหล่งสารนิเทศที่ตรงกับความต้องการของอาจารย์และนักวิจัยเป็นไปอย่างสะดวก ทั้งนี้บรรณารักษ์และนักวิจัยจะต้องทำงานร่วมกัน ถ้าหากบรรณารักษ์สามารถอำนวยความสะดวกในการวิจัยเช่นนี้ได้ ก็เปรียบเสมือนผู้ทำหน้าที่เป็นข่ายงาน (Networkers) เชื่อมโยงนักวิจัยคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่ง หรือสามารถแนะนำนักวิจัยไปสู่วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและสู่นักวิจัยที่ทำงานในขอบเขตวิชาที่เกี่ยวข้องกัน

ห้องสมุดมหาวิทยาลัยแห่งรัฐอริโซนา มีบทบาทเด่นชัดต่อการวิจัยของอาจารย์ โดยงานพัฒนาทรัพยากรห้องสมุด (Libraries' Collection Development Office) ได้ร่วมมือกับหน่วยบริหารและพัฒนากิจการวิจัย และบัณฑิตวิทยาลัยของมหาวิทยาลัย จัดทำฐานข้อมูลที่เกี่ยวกับการวิจัยของอาจารย์ขึ้น ฐานข้อมูลดังกล่าวมีรายละเอียดเกี่ยวกับ ชื่ออาจารย์ ภาควิชา ตำแหน่ง

ชื่อโครงการวิจัย ทั้งที่ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยและไม่ได้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย ความสนใจการวิจัยอื่น ๆ ภาษาต่างประเทศที่ใช้เป็นประจำในการทำวิจัย และความยินดีที่จะเข้าร่วมกิจกรรมให้คำปรึกษา รายละเอียดต่าง ๆ ทั้งหมดนี้จะถูกเก็บเป็นแฟ้มข้อมูลส่วนบุคคล ที่เรียกว่า Faculty Research Profile

แฟ้มข้อมูลวิจัยของอาจารย์ มีประโยชน์ดังนี้

1. สำหรับผู้เชี่ยวชาญเฉพาะวิชา

เนื่องจากฐานข้อมูลนี้สามารถให้รายละเอียดเกี่ยวกับการวิจัยของอาจารย์ ค้นได้ตามชื่ออาจารย์ ชื่อภาควิชา ชื่อโครงการวิจัย สาขาวิชาที่สนใจ วรรณคดีสำคัญ รายละเอียดเหล่านี้มีประโยชน์สำหรับผู้เชี่ยวชาญเฉพาะวิชาในการเลือกเอกสาร หนังสือ และสิ่งพิมพ์ต่อเนื่อง ที่มีคุณค่าที่จะสนับสนุนความสนใจในการวิจัยของอาจารย์

2. สำหรับงานพัฒนาทรัพยากรห้องสมุด

มักใช้แฟ้มข้อมูลวิจัยของอาจารย์ควบคู่กับนโยบายพัฒนาทรัพยากรห้องสมุด เพื่อเป็นข้อมูลกำหนดระดับของทรัพยากรที่จัดหาในแต่ละสาขาวิชาให้เหมาะสม โดยบรรณารักษ์พัฒนาทรัพยากรห้องสมุดจะจัดหมวดหมู่โครงการวิจัยให้เข้ากับระบบวิเคราะห์เลขหมู่ของ L.C. (Library of Congress Classification) เพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดหาทรัพยากรห้องสมุดให้ตรงกับความต้องการของอาจารย์และนักวิจัยส่วนใหญ่ของมหาวิทยาลัย

3. สำหรับการกำหนดขอบเขตงานวิจัยทรัพยากร

การจัดหมวดหมู่โครงการวิจัยนอกจากเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาทรัพยากรห้องสมุดแล้ว ยังมีประโยชน์สำหรับการกำหนดขอบเขตงานวิจัย โดยการทำบัญชีรายการเลขหมู่ L.C. ที่สัมพันธ์กับโครงการวิจัยและภาควิชา เพื่อให้ทราบถึงจำนวนงานวิจัยที่กำลังทำอยู่ในแต่ละสาขาวิชา

4. สำหรับงานบริการสารสนเทศ

บรรณารักษ์บริการสารสนเทศสามารถใช้ข้อมูลจากฐานข้อมูลงานวิจัยของอาจารย์นี้ช่วยในการตอบคำถามว่า ใครวิจัยเรื่องอะไรบ้าง และอยู่ภาควิชาใด ทั้งนี้โดยที่บรรณารักษ์สามารถใช้เทคนิค Boolean Logic ค้นหาข้อมูลต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้ในงานบริการสารสนเทศได้ นอกจากนี้ยังสามารถนำข้อมูลเหล่านี้มาให้บริการวิชาการแก่คณาจารย์นอกมหาวิทยาลัยโดยชี้ได้ว่า มีผู้เชี่ยวชาญท่านใดที่สามารถเป็นที่ปรึกษาในขอบเขตเฉพาะสาขาวิชาใดบ้าง ห้องสมุดสามารถพิมพ์รายชื่อผู้เชี่ยวชาญที่จะให้บริการที่ปรึกษาในสาขาวิชาต่าง ๆ เป็นรายปี และขายสิ่งพิมพ์นี้ให้กับลูกค้าผู้สนใจต่อไป (Richardson, 1990)

Bhatnagar (1975) ได้กล่าวถึงบทบาทที่เฉพาะลงไปอีกว่า บรรณารักษ์ควรมีจุดมุ่งหมายช่วยเหลือการวิจัยโดยการจัดหาสารนิเทศและวรรณกรรมต่าง ๆ ให้กับนักวิจัยในแต่ละขั้นตอนคือ

1. ขั้นเริ่มทำการวิจัย นับเป็นขั้นแรกของการวิจัย ขั้นนี้เป็นการตัดสินใจว่าจะทำการวิจัยเพื่อจุดมุ่งหมายใด เช่น เพื่อการผลิตผลผลิตใหม่ เพื่อพัฒนาเครื่องมือใหม่ หรือเพื่อแก้ไขกระบวนการผลิตใหม่ ฯลฯ เป็นต้น ดังนั้นบรรณารักษ์ควรเป็นผู้สนับสนุนโดยการจัดหาสารนิเทศและวรรณกรรมต่าง ๆ ตลอดจนแนวโน้มของสิ่งที่จะศึกษาในสภาวะปัจจุบัน
2. ขั้นวางแผน เป็นการเริ่มทำวิจัยซึ่งในขั้นนี้ ผู้วิจัยต้องการสารนิเทศจากวรรณกรรมต่าง ๆ เพื่อนำมาแก้ไขปัญหา ดังนั้นบรรณารักษ์จึงควรจัดเตรียมสารนิเทศสำหรับการแก้ปัญหาไว้ให้พร้อม
3. ขั้นประเมินผล เป็นขั้นตอนของการทบทวนความก้าวหน้าของโครงการวิจัยเพื่อตัดสินใจว่าจะทำโครงการวิจัยนั้นหรือไม่เพียงใด การตัดสินใจขึ้นอยู่กับการวิเคราะห์ถึงความน่าจะเป็นในขั้นสุดท้าย บรรณารักษ์สามารถสนับสนุนกระบวนการนี้ได้โดยจัดหาสารนิเทศที่เกี่ยวข้องกับผลที่จะได้รับในแต่ละขั้นตอนของการทำวิจัย เตรียมข้อมูลสถิติที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ และแนวโน้มในอนาคต

Bhatnagar (1975) ได้สรุปบทบาทของห้องสมุดและผู้ปฏิบัติงานบริการสารนิเทศว่า จะต้องรับผิดชอบในการจัดเตรียมสารนิเทศที่จำเป็นสำหรับสมาชิกในทีมงานวิจัย ควรจัดให้มีการประชุมขึ้นระหว่างนักวิจัยและผู้ปฏิบัติงาน ซึ่งกระบวนการนี้จะเกิดขึ้นได้ถ้าผู้ปฏิบัติงานเข้าใจถึงขอบเขตของการวิจัย ประเด็นสำคัญของการวิจัย และทรัพยากรที่เกี่ยวข้องที่ตรงกับปัญหา ซึ่งแนวคิดนี้ตรงกับ Grover และ Hale (1988) ที่ได้กล่าวถึงบทบาทที่สำคัญของบรรณารักษ์บริการสารนิเทศในห้องสมุดมหาวิทยาลัยเช่นกัน

Thibodeau (1983) ผู้อำนวยการศูนย์สารนิเทศวิทยาศาสตร์สุขภาพและบริหารงานวิจัยแห่งโรงพยาบาลแม่และเด็กแห่งโรด ไอส์แลนด์ ได้กล่าวถึงบทบาทของบรรณารักษ์ในการวิจัยเพิ่มเติมว่า บรรณารักษ์ไม่เพียงแต่จัดหาสารนิเทศเท่านั้น แต่ควรเตรียมข้อมูลเบื้องต้นสำหรับโครงการวิจัยให้นักวิจัย หาข้อมูลเกี่ยวกับระเบียบนโยบายการวิจัยต่าง ๆ ของรัฐบาล ตลอดจนให้บริการตอบคำถามและช่วยการค้นคว้าตามที่นักวิจัยต้องการ กล่าวโดยสรุปคือ บรรณารักษ์ควรมีบทบาทในการเตรียมข้อมูลเพื่อส่งเสริมการวิจัยอย่างต่อเนื่อง

จากบทบาทของห้องสมุด และบทบาทของบรรณารักษ์ผู้ปฏิบัติงานบริการสารสนเทศที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด สรุปได้ว่าห้องสมุดและบรรณารักษ์ผู้ปฏิบัติงานบริการสารสนเทศจัดเป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการวิจัย งานห้องสมุดเป็นงานที่มีส่วนช่วยส่งเสริมการวิจัย และผลงานวิจัยที่ได้ก็เสริมสร้างงานห้องสมุดให้ดำเนินต่อไป บรรณารักษ์บริการสารสนเทศในฐานะผู้ช่วยส่งเสริมการวิจัย จึงจำเป็นต้องมีบทบาทและให้บริการที่สอดคล้องกับความคาดหวังของอาจารย์และนักวิจัย

บทบาทของห้องสมุดกับการวิจัย

ในการค้นคว้าวิจัยนั้น ห้องสมุดมีบทบาทสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการให้ความช่วยเหลืออาจารย์และนักวิจัยในมหาวิทยาลัย ห้องสมุดแต่ละแห่งพยายามเก็บรวบรวมสิ่งพิมพ์ในสาขาวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้พอเพียงต่อการบริการผู้ใช้ที่จะทำการวิจัย ส่งเสริมและช่วยให้ผู้วิจัยมีความสะดวกในการทำวิจัย ช่วยให้มีการใช้ทรัพยากรห้องสมุดอย่างกว้างขวาง ดังนั้นห้องสมุดและบรรณารักษ์ผู้ให้บริการสารสนเทศจึงเป็นองค์ประกอบพื้นฐานสำหรับการวิจัย งานห้องสมุดเป็นงานที่มีส่วนช่วยส่งเสริมการวิจัย และผลงานวิจัยที่ได้ก็เสริมสร้างงานห้องสมุดให้ดำเนินต่อไป ดังวัฏจักรความสัมพันธ์ระหว่างห้องสมุดกับการวิจัย ซึ่ง Redmond, Sinclair และ Brown (1972) ได้อธิบายไว้ดังนี้คือ เมื่อนักวิจัยผลิตผลการวิจัยออกมา ก็จะทำการเผยแพร่ผลของการวิจัยนั้น ทั้งอย่างไม่เป็นทางการและเป็นทางการ มีการเผยแพร่ในรูปของสิ่งพิมพ์ที่เป็นปฐมภูมิ (วารสาร สิทธิบัตร รายงาน) สิ่งพิมพ์ทุติยภูมิ (สารระสังเขป ตรีชนี) และสิ่งพิมพ์ตติยภูมิ (หนังสือตำราต่าง ๆ) ซึ่งห้องสมุดจะดำเนินการจัดหาสิ่งพิมพ์ทั้ง 3 ประเภทเข้าห้องสมุด และจัดให้บริการตามความสนใจของนักวิจัยต่อไป โดยที่นักวิจัยได้ใช้ประโยชน์จากสิ่งพิมพ์เหล่านั้น เป็นความรู้พื้นฐานในการศึกษาค้นคว้าและทำการวิจัยเพื่อผลิตผลงานวิจัยต่อไป ดังนั้นจึงเห็นได้ว่างานห้องสมุดเป็นงานที่ช่วยส่งเสริมการวิจัย และผลงานวิจัยที่ได้ก็เสริมสร้างงานห้องสมุดให้ดำเนินต่อไป ดังวัฏจักรสารสนเทศเพื่อการวิจัยที่ได้แสดงไว้ในแผนภูมิที่ 1

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 1 : วัฏจักรสารนิเทศเพื่อการวิจัย (The Research Information Cycle)

บริการของห้องสมุดเพื่อช่วยการวิจัย

ภาระหน้าที่สำคัญประการหนึ่งของมหาวิทยาลัย คือ การวิจัย โดยสนับสนุนและส่งเสริมให้นักศึกษา อาจารย์และนักวิจัยทำการวิจัยและเผยแพร่ผลงานวิจัยให้แพร่หลาย ห้องสมุดมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของการศึกษาชั้นอุดมศึกษาและเป็นศูนย์กลางทางวิจัยของประเทศ มีส่วนช่วยส่งเสริมการวิจัยของนักศึกษา อาจารย์และนักวิจัย โดยการรวบรวมและจัดหาเอกสารและสิ่งพิมพ์ทุกชนิดในสาขาวิชาต่าง ๆ ที่จะเป็ประโยชน์ต่อการค้นคว้าวิจัย รวมทั้งการจัดเสอบริการต่าง ๆ เพื่อช่วยอำนวยความสะดวกและสนองความต้องการแก่ผู้ค้นคว้าวิจัยอย่างมีประสิทธิภาพ (สุทธิลักษณ์ อ้าพันธ์วงศ์, 2509)

บริการช่วยการวิจัยที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยควรจัดให้บริการแก่ผู้ใช้ห้องสมุด ได้แก่

1. บริการสาระสังเขป หมายถึง การย่อเรื่องหรือเนื้อหาที่สำคัญของหนังสือ/เอกสารหรือบทความในรูปแบบที่สั้นและถูกต้องปราศจากการตีความหมายหรือวิพากษ์วิจารณ์ และให้รายละเอียดทางบรรณานุกรมอย่างพอเพียง ที่ทำให้ผู้อ่านสามารถติดตามอ่านเอกสารต้นฉบับได้ (กุลธิดา บุญอิฐ, 2528) การอ่านเรื่องที่กำลังศึกษาค้นคว้าวิจัยอยู่จากสาระสังเขป ทำให้อาจารย์และนักวิจัยประหยัดเวลาในการอ่านเอกสารต้นฉบับทั้งเล่ม นอกจากนี้ยังช่วยผู้อ่านตัดสินใจว่าจะติดตามอ่านจากต้นฉบับเดิมหรือไม่

2. บริการตรวจค้น หมายถึง การจัดทำกุญแจหรือแนวทางอันจะนำไปสู่เนื้อหาของหนังสือวารสาร และสิ่งพิมพ์อื่น ๆ ทั้งนี้เพื่ออำนวยความสะดวกในการค้นหาและเข้าถึงแหล่งความรู้ที่ต้องการ (Cole, 1964) ตรวจค้นนี้อาจเป็นตรวจค้นวารสาร หรือตรวจค้นหนังสือพิมพ์

3. บริการจัดทำบรรณานุกรม หมายถึง การรวบรวมรายชื่อหนังสือ วารสาร วัสดุ การอ่านและสื่อทัศนวัสดุอื่น ๆ เช่น แผนที่ รูปภาพ ฟิล์มภาพยนตร์ ต้นฉบับตัวเขียน จุลสาร เป็นต้น รายชื่อเหล่านี้จะถูกนำมาเรียบเรียงไว้อย่างเป็นระเบียบ ซึ่งอาจรวบรวมเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งหรือรวมกันไว้ทุกอย่างพร้อมทั้งให้รายละเอียดทางบรรณานุกรมไว้อย่างครบถ้วน ในบางครั้งอาจมีบรรณนิทัศน์หรือสาระสังเขปด้วย (Boodson, 1976) บริการการจัดทำบรรณานุกรมของห้องสมุดมีได้หลายลักษณะดังนี้

3.1 บริการแนะนำการทำบรรณานุกรม การเขียนรายงานค้นคว้าวิจัยจำเป็นต้องมีบรรณานุกรมและเชิงอรรถ เพื่อแสดงหลักฐานและข้อเท็จจริง บางครั้งผู้เขียนรายงานวิจัยอาจไม่ทราบวิธีการเขียนบรรณานุกรมและเชิงอรรถ บรรณารักษ์บริการสารนิเทศสามารถแนะนำวิธีการเขียนได้

3.2 บริการช่วยค้นหารายละเอียดทางบรรณานุกรม เป็นบริการในกรณีที่ผู้ใช้ต้องการทราบรายละเอียดเกี่ยวกับหนังสือหรือวัสดุการอ่านอื่น ๆ ที่ต้องการซึ่งผู้ใช้ไม่สามารถค้นหาได้

3.3 บริการจัดทำรายชื่อหนังสือและสิ่งพิมพ์ของห้องสมุด เช่น การจัดทำรายชื่อหนังสือใหม่ (Current List) ส่วนมากมักออกเป็นรายเดือน ทำให้ผู้ใช้ห้องสมุดได้ทราบถึงรายชื่อหนังสือ และวัสดุการอ่านของห้องสมุดเป็นประจำ

3.4 บริการรวบรวมบรรณานุกรมเลือกสรร (Selective Bibliographical Service) เป็นการรวบรวมบรรณานุกรมในแขนงวิชาใดวิชาหนึ่งหรือเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในการค้นคว้าวิจัยในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือเพื่อเป็นการสนับสนุนการเรียนการสอน ในสาขาวิชาต่าง ๆ ซึ่งเป็นการอำนวยความสะดวกแก่อาจารย์ ผู้สอน และผู้ศึกษาค้นคว้าวิจัยเป็นอย่างมาก

4. บริการข่าวสารทันสมัย เป็นบริการที่จัดทำขึ้นเพื่อวิเคราะห์เอกสาร สิ่งพิมพ์ในทันที ที่ห้องสมุดได้รับ ตลอดจนเลือกสรรสารนิเทศในสาขาต่าง ๆ จากวารสาร รายงานการประชุม สิทธิบัตร หนังสือ จุลสาร ที่ห้องสมุดได้รับ เข้ามาเพื่อจำแนกตามบริการของห้องสมุด และตาม ความสนใจของผู้วิจัย (Strauss, Shreve and Brown, 1972)

บริการข่าวสารทันสมัย เป็นบริการที่ให้สารนิเทศไปถึงมือผู้ใช้อย่างรวดเร็ว มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ผู้ใช้ทราบความก้าวหน้าทางด้านวิชาการใหม่ ๆ และผู้ใช้สามารถนำสารนิเทศเหล่านั้น ไปใช้ในการศึกษาค้นคว้าวิจัยได้อย่างทันที่และมีประสิทธิภาพ บริการนี้อาจแบ่งได้ 2 ลักษณะ ดังนี้

4.1 บริการสารนิเทศสิ่งพิมพ์และบรรณานุกรม (Information and Bibliographic Publication) เป็นบริการที่ห้องสมุดจัดทำขึ้นเมื่อมีสิ่งพิมพ์หรือสารนิเทศใหม่ ๆ เข้ามาในห้องสมุด ห้องสมุดจะแจ้งให้ผู้ใช้ทราบในระยะเวลาไม่เกิน 1 เดือน โดยจัดทำในรูป รายชื่อสิ่งพิมพ์ใหม่ ทำดรรชนีวารสาร ถ่ายหน้าสารบัญวารสาร หรือจัดทำสาระสังเขปของเอกสาร ประเภทต่าง ๆ

4.2 บริการเลือกและเผยแพร่สารนิเทศตามความสนใจของผู้ใช้ (Selective Dissemination of Information หรือ SDI) เป็นบริการที่ผู้ใช้แจ้งให้ห้องสมุด ทราบว่าตนมีความสนใจในสาขาวิชาใด เอกสารประเภทใด แล้วมอบให้เป็นหน้าที่ของบรรณารักษ์ ในการหาสารนิเทศ (นวนิตย์ อินทรามะ, 2518) โดยบรรณารักษ์จะทำบัตรความต้องการสารนิเทศ และความสนใจของผู้ใช้แต่ละคนไว้ และเมื่อบรรณารักษ์บริการสารนิเทศได้รับสารนิเทศใด ๆ เข้ามา ก็ให้นำมาตรวจสอบกับบัตรเหล่านั้น เมื่อตรงกับความสนใจของผู้ใช้ท่านใดก็จะแจ้งให้ผู้ใช้ทราบ และทำสาระสังเขป ดรรชนีหรือบรรณานุกรม โดยจะเป็นการคัดเลือกและเผยแพร่สารนิเทศที่อยู่ใน ความสนใจของผู้ใช้แต่ละคนเท่านั้น (Luw, 1979)

5. บริการยืมระหว่างห้องสมุด หมายถึง บริการที่ห้องสมุดขอยืมหนังสือและวัสดุการอ่าน ซึ่งไม่มีในห้องสมุดของตนจากอีกห้องสมุดหนึ่ง (Reynolds, 1964) เป็นบริการที่ให้ความสะดวกแก่ผู้ใช้ห้องสมุด เป็นการส่งเสริมการค้นคว้าวิจัยให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ที่สำคัญคือ เป็นบริการที่ช่วยแก้ปัญหาของห้องสมุดที่ไม่สามารถจัดซื้อหนังสือ และวัสดุการอ่านให้เพียงพอกับการวิจัยได้ เพราะโดยความเป็นจริงแล้วด้วยงบประมาณที่จำกัด ทำให้ห้องสมุดไม่สามารถจัดซื้อหนังสือและสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่ผลิตออกมาทั้งหมดได้ ตลอดจนไม่สามารถบอกรับเป็นสมาชิกวารสารทุกฉบับได้อีกด้วย

ในการให้ยืมระหว่างห้องสมุด มิใช่ว่าห้องสมุดจะให้ยืมสิ่งพิมพ์ทุก ๆ อย่างได้ อาจมีสิ่งพิมพ์บางประเภทที่ห้องสมุดผู้ให้ยืมเห็นว่าเป็นหนังสือหายากและเสียหายง่าย หรือเป็นหนังสือที่มีผู้ใช้มาก ห้องสมุดอาจสงวนสิทธิ์ไม่ให้ยืมระหว่างห้องสมุดได้

6. บริการแปล ปัจจุบันจะเห็นได้ว่ามีสิ่งพิมพ์ในแขนงวิชาต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสาขาวิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ที่มีการค้นคว้าเรื่องราวต่าง ๆ ใหม่ ๆ อยู่เสมอ และได้นำเสนอผลการค้นคว้าวิจัยพิมพ์เป็นภาษาต่าง ๆ ผู้วิจัยส่วนใหญ่จะมีอุปสรรคในเรื่องของภาษา ซึ่งเป็นเครื่องกีดกันให้ได้ความรู้ใหม่ ๆ (Astbury, 1967) ดังนั้นห้องสมุดมหาวิทยาลัย จึงจัดให้มีบริการแปลจากภาษาต่างประเทศให้เป็นภาษาที่ผู้ใช้ห้องสมุดต้องการ จากการศึกษาผู้ใช้ของมหาวิทยาลัยเซฟ นิลส์ด์ ระหว่างเดือนมีนาคม 1968 ถึงเดือนธันวาคม 1969 พบว่านักศึกษาที่กำลังทำวิจัยในแขนงต่าง ๆ มีความต้องการบริการแปลของห้องสมุดสูงกว่าบริการอื่น ๆ (Hutchins, Pangeter and Sanders, 1971)

7. บริการสืบค้นข้อมูลจากฐานข้อมูลต่างประเทศ หมายถึง การค้นหาสารนิเทศที่ต้องการจากฐานข้อมูลโดยใช้คอมพิวเตอร์ ฐานข้อมูลนี้เป็นข้อมูลที่บันทึกด้วยสัญลักษณ์อิเล็กทรอนิกส์ในลักษณะของตรรกะและสาระสังเขป การสืบค้นข้อมูลจากฐานข้อมูลต่างประเทศเป็นระบบที่ได้ตอบกันได้ และผู้ใช้สามารถปรับการค้นของตนได้ ผลของการสืบค้นอาจพิมพ์ข้อมูลออกมาทันทีหรือพิมพ์ภายหลังการค้นก็ได้ (Maloney, 1983)

การให้บริการสืบค้นข้อมูลจากฐานข้อมูลต่างประเทศสามารถเพิ่มประสิทธิภาพของการให้บริการช่วยการวิจัย โดยเฉพาะในขั้นที่เกี่ยวกับการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าบรรณารักษ์ในปัจจุบันมีบทบาทหลายประการที่เอื้ออำนวยต่อการวิจัยของผู้ใช้บริการ นอกจากนี้เทคโนโลยีการปฏิบัติงาน และเทคโนโลยีสารสนเทศ ที่ปรากฏในปัจจุบัน เอื้ออำนวยให้ห้องสมุดจัดบริการต่าง ๆ ที่ช่วยการวิจัยของผู้ใช้ ในสถาบัน ให้มีความคล่องตัวสูงขึ้น